

กองทุนบัยตุลมาล: ตัวแบบกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบในชุมชน Baitul Mal Fund: A Mechanism for Managing Informal Debt in the Community

อนูวัตร วอลลี¹, มุฮัมมัดดาอูด บิลร่าหมาน², อีฟเฟห์ มะเกะ³, นาซุฮา บุนญามีน³, มะดาโอ๊ะ ปูเตะ⁴,
อานัส สามอ⁵, ตูลา บินล่าเต๊ะ⁵, अब್ದुरรอฮ์มาน จะปะกียา⁶,
อิบตีซิม หะมะ⁷, มะฟายชู เจ๊ะแ้ว⁷
Anuwat Worlee¹, Muhammaddavood Bilraman², Iffah Makea³, Nasuha Bunyameen³,
Mada-o Puteh⁴, Anas Samor⁵, Tula Binlatah⁵, Abdurrahman Chapakiya⁶,
Ibtisam Hama⁷, Mafaisu Chewae⁷

Receive: 24 ตุลาคม 2567 Revised: 3 ธันวาคม 2567 Accepted: 12 ธันวาคม 2567

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อยกระดับศักยภาพกองทุนมัสยิดในชุมชนสู่การเป็นกองทุนบัยตุลมาลที่ได้มาตรฐานและให้ความช่วยเหลือแก้ปัญหากลุ่มเปราะบางในชุมชนได้ และ (2) เพื่อออกแบบตัวแบบกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบในชุมชนโดยกองทุนบัยตุลมาลที่พัฒนาขึ้นมาได้ ซึ่งเป็นการวิจัยประเภทเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนในจังหวัดปัตตานีจำนวนทั้งหมด 5 ชุมชน โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาได้แก่คณะกรรมการมัสยิดทั้ง 5 ชุมชน ที่กำลังบริหารกองทุนมัสยิดชุมชนละ 10 คน รวมทั้งหมด 50 คน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการบริหารจัดการของกองทุนมัสยิดจำนวน 30 คน รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 80 คน ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage Sampling) เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมและ

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ฮาลาล คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยฟาฏอนี; Assistant Professor, Ph.D. at Research and Development of Halal Product, Faculty of Science and Technology, Fatoni University, Thailand, e-mail: anuwatworlee@ftu.ac.th, anuwatworlee@yahoo.com

² อาจารย์ ดร., สาขารัฐประศาสนศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี; Lecturer, Ph.D. at Public Administration, Faculty of Liberal Arts and Social Science, Fatoni University, Thailand.

³ อาจารย์, สาขาวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ฮาลาล คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยฟาฏอนี; Lecturer at Research and Development of Halal Product, Faculty of Science and Technology, Fatoni University, Thailand.

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี; Assistant Professor at Public Administration, Faculty of Liberal Arts and Social Science, Fatoni University, Thailand

⁵ อาจารย์, สาขาการสอนวิทยาศาสตร์ทั่วไป คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี; Lecturer at Department of General Science, Faculty of Education, Fatoni University, Thailand.

⁶ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาอิสลามศึกษา คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี; Assistant Professor, Ph.D. at Islamic Study, Faculty of Islamic Study and Law, Fatoni University, Thailand

⁷ อาจารย์, สาขาเทคโนโลยีสารสนเทศ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยฟาฏอนี; Lecturer at Department of Information Technology, Faculty of Science and Technology, Fatoni University, Thailand.

ครอบครัวและเก็บข้อมูลโดยวิธีการผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ร่วมกับการสำรวจและสังเกต โดยผลการวิจัยพบว่าการใช้กลไกต้นทุนเดิมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น คณะกรรมการและกองทุนมัสยิด และสหกรณ์อิสลามในพื้นที่ร่วมกับนวัตกรรมกองทุนบัยตุลมาลซึ่งเป็นตัวแบบกลไกการจัดการใหม่ที่นักวิจัยได้พัฒนาขึ้นในการสร้างกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบด้วยกระบวนการบริหารจัดการเงินชะกาดพิตเราะห์ของกองทุนมัสยิดในชุมชนในรูปแบบใหม่ ส่งผลให้เกิดการยกระดับศักยภาพกองทุนมัสยิดในชุมชนสู่การเป็นกองทุนบัยตุลมาลที่สามารถวางแผนและแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบในชุมชนได้จริง เป็นระบบ มีแบบแผนและสามารถติดตามผลได้ ตลอดจนสามารถคาดการณ์แนวโน้มโอกาสในการลดลงของจำนวนครัวเรือนที่มีหนี้สินนอกระบบได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจะทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งพาตนเองและจัดการแก้ปัญหาในชุมชนด้วยตนเอง มากกว่าที่จะรอหรือพึ่งพาความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐเพียงอย่างเดียวเหมือนดังเช่นที่ผ่านมา

คำสำคัญ: กองทุนบัยตุลมาล, ตัวแบบกลไกการจัดการ, หนี้สินนอกระบบ

ABSTRACT

This research aims to: (1) enhance the capacity of mosque funds within communities to become Baitulmal funds to address the issue of informal debts and (2) design a mechanism for managing informal debts in communities through a Baitulmal fund. This is a participatory action research involving five communities in Pattani Province. The study sample includes mosque committee members from these five communities, with 10 members per community, totaling 50 participants, as well as 30 stakeholders involved in the management of mosque funds, resulting in a total sample size of 80 individuals. The sampling method employed is multi-stage sampling to ensure an appropriate and comprehensive sample group. Data collection methods include in-depth interviews and focus group discussions, with qualitative analysis conducted using content analysis, supplemented by surveys and observations. The findings reveal that utilizing existing mechanisms within the community, such as mosque committees, mosque funds, and Islamic cooperatives in the area, in conjunction with an innovative Baitulmal fund model developed by the researchers, can effectively address informal debt management. This new model involves the management of zakat fitrah funds within community mosque funds in an innovative way, enhancing the capacity of mosque funds to function as Baitulmal funds capable of systematically and practically planning and addressing informal debt issues in the community. The model also allows for systematic monitoring and forecasting of the potential reduction in the number of households with informal debts. This approach leads to greater self-reliance within communities, enabling them to

solve their problems independently rather than solely relying on government assistance, as was often the case in the past.

KEYWORDS: Baitulmal Fund, Management Mechanism Model, Informal Debt

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หนี้สินนอกระบบคือหนี้ที่เกิดจากการกู้ยืมเงินที่ไม่ได้รับการควบคุมหรือการจัดการจากหน่วยงานภาครัฐหรือธนาคาร โดยมีอัตราดอกเบี้ยสูงและเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งกลายเป็นปัญหาสำคัญในสังคมไทยในปัจจุบัน โดยหนี้สินนอกระบบมักจะมีลักษณะเฉพาะที่ทำให้ผู้กู้ตกอยู่ในสถานการณ์ที่ยากลำบาก เช่น อัตราดอกเบี้ยมักจะสูงมากถึง 20 ถึง 30% หรือมากกว่า (สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง, 2565) เงื่อนไขการชำระหนี้ที่ไม่ยืดหยุ่นและในบางกรณีผู้กู้อาจใช้วิธีการข่มขู่เพื่อเรียกเก็บหนี้ ซึ่งสร้างความเครียดและความเสียหายให้กับผู้กู้ได้ (มูลนิธิเอฟพีเอส, 2564) โดยสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดหนี้สินนอกระบบมักเกิดจากความต้องการเข้าแหล่งทุนที่ง่ายและสะดวกของผู้ที่มีปัญหาทางการเงิน (กองทุนการเงินระหว่างประเทศ, 2020) และการขาดความรู้ด้านการเงินที่ถูกต้อง (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2021) ส่งผลทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคมมากมาย เช่น ผู้กู้มีปัญหานี้สินที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากอัตราดอกเบี้ยที่สูงทำให้เกิดภาระทางการเงินอย่างหนัก (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2022) เกิดการละเมิดสิทธิโดยการใช้วิธีการบีบคั้นหรือคุกคามเพื่อเรียกเงินคืน ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และจิตใจของผู้กู้ (กระทรวงยุติธรรม, 2023) และที่สำคัญคือเกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศโดยรวมเนื่องจากทำให้ประชาชนไม่สามารถใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นหรือไม่มีโอกาสในการลงทุนในอนาคตได้ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2023)

สำหรับจังหวัดปัตตานีเอง ซึ่งมีประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือค้าขายขนาดเล็ก ความเปราะบางทางเศรษฐกิจยิ่งทำให้ปัญหานี้สินนอกระบบเด่นชัดขึ้น โดยในปี 2564 จำนวนครัวเรือนในจังหวัดปัตตานีที่มีหนี้สินทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 62.7 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด และเป็นครัวเรือนที่ประกอบอาชีพหาเช้ากินค่ำหรือเป็นลูกจ้างร้อยละ 75.6 ของจำนวนครัวเรือนที่มีหนี้สินทั้งหมด (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2564) สำหรับในชุมชนเป้าหมายที่ทำการศึกษานี้ก็พบว่ามากกว่าร้อยละ 90 ของครัวเรือนที่เป็นกลุ่มเปราะบางที่มีฐานะยากจนที่มีรายได้รวมเฉลี่ยต่อครัวเรือนน้อยกว่า 10,000 บาทต่อเดือน จะมีหนี้สินทั้งที่เป็นหนี้สินในและนอกระบบ โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดหนี้สินดังกล่าวเนื่องจากการชะลอตัวของสภาพเศรษฐกิจภายในประเทศ ภัยพิบัติน้ำท่วม และปัจจัยผลกระทบด้านผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ โดยเฉพาะจากยางพาราซึ่งจะมีกลุ่มแรงงานที่เป็นลูกจ้างเป็นส่วนใหญ่สำหรับในประเทศอินโดนีเซียกองทุนบัยตุลมาล ซึ่งเป็นกองทุนชุมชนจะมีบทบาทสำคัญมากในการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบและการขาดสภาพคล่องในชุมชน โดยการใช้แนวทางการปล่อยสินเชื่อในอัตราดอกเบี้ย การส่งเสริมการออมในกลุ่มสมาชิกซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเปราะบาง (Rahman, 2018) พร้อมทั้งมีการนำเงินชะงาดประเภทต่างๆ มาให้ความช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มเปราะบางในชุมชนตนเองอีกด้วย ส่งผลให้เกิดการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบ การพัฒนาสังคม พื้นที่และเศรษฐกิจในชุมชนอย่างเป็นระบบ (Hassan & Aliyu, 2020, Khan, 2021, Suryadi, 2022, Yunus & Mohtashemi, 2019) โดยคณะทำงานกองทุนบัยตุลมาลในประเทศอินโดนีเซียจะนำกิจกรรมฮาลาลเกาะห์มาเข้าร่วม ซึ่ง

กิจกรรมฮาลาเกาะห์นี้ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญที่ทำให้การบริหารจัดการกองทุนบำนาญตุลมาลในประเทศอินโดนีเซียประสบความสำเร็จและยั่งยืนจนถึงปัจจุบัน (Abdul Rahman & Shafii, 2018, Sari & Widyastuti, 2019, Zain & Maulana, 2020) โดยองค์ประกอบหลักของฮาลาเกาะห์ ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักอิสลาม ความโปร่งใสและการตรวจสอบอย่างเป็นระบบ การสร้างความรับผิดชอบในหน้าที่ สัญญา และอุดมการณ์ ตลอดจนการมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบหลักนี้ก็จะมีรายละเอียดแนวปฏิบัติที่ถอดแบบจากบทบัญญัติอัลกุรอานและแนวปฏิบัติของท่านศาสดาที่มีหลักฐานยืนยันที่ชัดเจนตามหลักวิชาการและหลักสากลที่ได้รับการยอมรับในวงกว้าง

ด้วยเหตุนี้การให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาหนี้สินและหนี้สินนอกระบบในครัวเรือนกลุ่มเปราะบางจึงเป็นสิ่งที่ควรดำเนินการหาแนวทางป้องกันและแก้ไขอย่างเร่งด่วน ซึ่งกองทุนหรือสถาบันทางการเงินขนาดเล็กในชุมชนจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะสามารถสร้างกลไกในการจัดการ แก้และบรรเทาปัญหานี้ได้ ดังนั้นในงานวิจัยนี้ นักวิจัยจึงสนใจจะใช้กลไกต้นทุนเดิมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น คณะกรรมการและกองทุนมัสยิด และสหกรณ์อิสลามในพื้นที่ ร่วมกับนวัตกรรมกองทุนบำนาญตุลมาลซึ่งเป็นตัวแบบกลไกการจัดการใหม่ที่นักวิจัยได้พัฒนาขึ้นในการสร้างกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบด้วยกระบวนการบริหารจัดการเงินชะกาดพิตเราะห์ของกองทุนมัสยิดในชุมชนในรูปแบบใหม่ เพื่อให้เกิดการยกระดับศักยภาพกองทุนมัสยิดในชุมชนสู่การเป็นกองทุนบำนาญตุลมาลที่สามารถวางแผนและแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบในชุมชนได้จริง เพื่อให้ชุมชนเป้าหมายสามารถจัดการและแก้ปัญหาในชุมชนตนเองได้มากกว่าที่จะรอหรือพึ่งพาความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐเพียงอย่างเดียว ซึ่งจะทำให้เกิดชุมชนต้นแบบในการพึ่งพาตนเองที่สามารถถ่ายทอดและเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชนอื่นๆ ต่อไปในอนาคตได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อยกระดับศักยภาพกองทุนมัสยิดในชุมชนสู่การเป็นกองทุนบำนาญตุลมาลที่ได้มาตรฐานและให้ความช่วยเหลือแก้ปัญหาในกลุ่มเปราะบางในชุมชนได้
2. เพื่อออกแบบตัวแบบกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบในชุมชนโดยกองทุนบำนาญตุลมาลที่พัฒนาขึ้นมา

สมมุติฐานของการวิจัย

การออกแบบกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบโดยใช้กองทุนบำนาญตุลมาลจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการหนี้สินและลดความเสี่ยงในการก่อหนี้ใหม่ในชุมชนจังหวัดปัตตานี

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา: ศึกษาและวิเคราะห์แนวทางการพัฒนากองทุนมัสยิดในชุมชนให้สามารถยกระดับเป็นกองทุนบำนาญตุลมาล โดยมุ่งเน้นการพัฒนากลไกการทำงานที่สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของกองทุนบำนาญตุลมาลในประเทศอินโดนีเซียที่ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบในชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพที่ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การลงพื้นที่สำรวจ การสังเกตการณ์ และการจัดสนทนากลุ่มเพื่อรวบรวมข้อมูลในหลากหลายมิติที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตด้านพื้นที่: ดำเนินงานวิจัยครอบคลุม 5 ชุมชนในจังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นชุมชนที่มีต้นทุนเดิมด้านกองทุนมัสยิดและมีลักษณะบริบททางประชากร สังคม การศึกษาและเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน

อย่างชัดเจน ได้แก่ชุมชนตะลุมบอน ตำบลตะลุมบอน อำเภอสายบุรี ชุมชนบ้านบางปู ตำบลบางปู อำเภอยะหริ่ง ชุมชนบ้านรามง ตำบลปยุต อำเภอเมือง ชุมชนบ้านโสร่ง ตำบลเขาตุม อำเภอยะรัง และชุมชนบ้านม่วงหวาน ตำบลสาครอน อำเภอมายอ

ขอบเขตด้านประชากร/กลุ่มตัวอย่าง: กลุ่มประชากรที่ศึกษาวิจัยจะเป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป้าหมาย โดยมีกลุ่มประชากรเป้าหมายหลัก ได้แก่ คณะกรรมการมัสยิด ของทั้ง 5 ชุมชน ที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารและจัดการกองทุนมัสยิดอย่างน้อย 5 ปี และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการบริหารจัดการกองทุนมัสยิดรวมทั้งหมดจำนวน 300 คน โดยใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ขอบเขตด้านระยะเวลา : ข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยเป็นข้อมูลที่ทำเนิการในช่วยเดือนกุมภาพันธ์ - กรกฎาคม 2567

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยประเภทเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนในจังหวัดปัตตานีจำนวนทั้งหมด 5 ชุมชน โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาได้แก่คณะกรรมการมัสยิดทั้ง 5 ชุมชน ที่กำลังบริหารกองทุนมัสยิดชุมชนละ 10 คน รวมทั้งหมด 50 คน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการบริหารจัดการของกองทุนมัสยิดจำนวน 30 คน รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 80 คน ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ใช้เครื่องมือการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายจำนวน 30 คน และการสนทนากลุ่มกับกลุ่มเป้าหมาย 50 คน รวมกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด 80 คน ร่วมกับการสำรวจและสังเกตการณ์ ในการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายทั้ง 80 คน โดยการสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยทั้ง 2 ข้างต้นจะกระทำได้โดยกำหนดวัตถุประสงค์และพัฒนาแนวคำถามที่ชัดเจน สอดคล้องกับเป้าหมายการวิจัย ซึ่งคำถามจะเป็นแบบปลายเปิดที่มีทั้งคำถามหลักและคำถามย่อยที่มีการจัดลำดับคำถามจากทั่วไปไปสู่เฉพาะเจาะจงเพื่อความต่อเนื่องในการตอบ ใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายและทำการทดสอบเครื่องมือกับกลุ่มย่อยเพื่อประเมินความเหมาะสม ตรวจสอบความตรง (Validity) และความเชื่อถือได้ (Reliability) ผ่านผู้เชี่ยวชาญและการทดลองซ้ำ รวมถึงใช้การบันทึกข้อมูลอย่างละเอียดและการตรวจสอบข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีคุณภาพและครบถ้วน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยเรื่องกองทุนบัยตุลมาล: ตัวแบบกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบในชุมชนซึ่งมีขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก: ทีมวิจัยทำการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการบริหารจัดการกองทุนมัสยิดของคณะกรรมการมัสยิด เช่น ตัวแทนกลุ่มอาชีพเพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการดำเนินงานของกองทุนมัสยิดในรอบ 5 ปีที่ผ่านมาจำนวนทั้งหมด 30 คน

2. การสนทนากลุ่ม: จะมีการจัดเวทีสนทนากลุ่มในแต่ละชุมชนเพื่อรวบรวมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการมัสยิดจำนวนชุมชนละ 10 คน จำนวน 5 ชุมชน รวมทั้งหมด 50 คน โดยข้อมูลที่ได้จะช่วยให้เข้าใจถึงมุมมองที่หลากหลายและความต้องการของคณะกรรมการมัสยิดที่ทำหน้าที่บริหารกองทุนมัสยิดได้มากยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บจะถูวิเคราะห์เพื่อประเมินประสิทธิภาพของการเรียนรู้และการพัฒนากองทุนบัยตุลมาลของชุมชน โดยข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสำรวจและการสังเกตการณ์จะถูวิเคราะห์ในรูปแบบเชิงคุณภาพเชิงพรรณนาโดยผู้วิจัยจะทำการสรุปข้อมูลเพื่อประเมินวิสัยทัศน์และความเข้าใจของผู้เข้าร่วมโครงการในการพัฒนาชุมชนและจัดหมวดหมู่ตามประเด็นหลัก ๆ เช่น ความสำเร็จ ปัญหาและข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกองทุนมัสยิด หลังจากนั้นจะนำข้อมูลที่ได้จากวิเคราะห์ทั้งหมดมาออกแบบกลไกในการบริหารจัดการหนี้สินในชุมชนชนรวมทั้งยกระดับและพัฒนากองทุนมัสยิดสู่การเป็นกองทุนบัยตุลมาลที่ได้มาตรฐานและสามารถแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบต่อไปได้

สรุปผลการวิจัย

จากการลงพื้นที่สำรวจและศึกษาข้อมูลจากเอกสารดำเนินงานของกองทุนมัสยิด สัมภาษณ์เชิงลึกและจัดเวทีสนทนาแลกเปลี่ยนกลุ่มย่อยในแต่ละชุมชนเป้าหมายทั้ง 5 ชุมชน พบว่ามีเพียง 2 ชุมชนเท่านั้นที่มีการบริหารจัดการกองทุนมัสยิดค่อนข้างเป็นระบบในระดับปานกลางในส่วนของฐานข้อมูลสมาชิกและสถานะทางการเงินของการบริหารกองทุนตนเองในแต่ละวัน แต่ทั้ง 2 มัสยิดก็ยังมีการบริหารจัดการที่ไม่เป็นระบบและไม่ได้มาตรฐานในแง่ของรายได้ รายรับและรายจ่ายในกองทุน อีกทั้งกระบวนการใช้ประโยชน์จากกองทุนในการให้สวัสดิการหรือให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกหรือคนในชุมชนพบว่าไม่มีการวางระบบและกลไกที่ชัดเจนส่งผลให้ไม่สามารถประเมินประสิทธิภาพของกองทุนในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาหรือให้ความช่วยเหลือชุมชนได้อย่างแม่นยำได้และส่วนอีก 3 ชุมชนที่เหลือพบว่านอกจากจะไม่มีระบบและกลไกที่เป็นมาตรฐานในการทำงานและบริหารจัดการกองทุนแล้วรูปแบบการบริหารกองทุนมักจะเป็นในรูปแบบการตัดสินใจที่เบ็ดเสร็จที่คณะกรรมการมัสยิดเพียงอย่างเดียวและยังไม่มีการจัดตั้งเป็นคณะกรรมการเฉพาะกิจที่มาจากหลายภาคส่วนในการมีส่วนร่วมบริหารกองทุนมัสยิด แต่สิ่งที่มิวิวิจัยค้นพบจากการลงพื้นที่ทั้ง 5 ชุมชนคือความมุ่งมั่น เสียสละและซื่อสัตย์ในการทำงานของคณะกรรมการมัสยิดในการบริหารกองทุนมัสยิดตนเองมีสูงและเข้มแข็งมากและได้รับความไว้วางใจสูงจากคนในชุมชนเพียงแต่ด้วยข้อจำกัดของความรู้และความเข้าใจในการบริหารจัดการกองทุนที่ดีพอก็เลยทำให้มีบ้างที่รูปแบบการใช้กองทุนมัสยิดในการให้ความช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางในชุมชนตนเองไม่ได้เป็นไปตามเจตนารมย์ที่แท้จริงของหลักการบริหารกองทุนมัสยิดตามปรากฏในบทบัญญัติศาสนาอิสลามมากนัก ด้วยเหตุนี้ที่มิวิวิจัยจึงเห็นควรใช้ต้นทุนเดิมที่มีอยู่แล้วในชุมชนและในตัวบุคคลที่เป็นคณะกรรมการมัสยิดใน 5 ชุมชนนี้มาพัฒนาและยกระดับกองทุนมัสยิดที่มีอยู่เดิมให้เป็นโมเดลใหม่ของกองทุนที่มีการบริหารจัดการกองทุนเป็นระบบและได้มาตรฐาน ด้วยการยกระดับความรู้ในการบริหารจัดการกองทุนแก่คณะทำงานที่จะมาบริหารจัดการกองทุนให้เพิ่มขึ้น วางระบบและกลไกใหม่ในการทำงานและการบริหารจัดการกองทุนของคณะทำงานที่จะทำหน้าที่ในการดูแลกองทุนให้เป็นระบบมี

หลังจากที่ทีมวิจัยได้ออกแบบผังคณะทำงานและกรอบงานของกองทุนบี้ยตุลมาลเสร็จเรียบร้อยแล้ว ลำดับต่อมาทีมวิจัยก็ได้ทำการออกแบบแหล่งรายได้ที่จะเติมเงินเข้าสู่กองทุนบี้ยตุลมาลเป็นลำดับต่อมา โดยจากภาพที่ 2 จะพบว่าแหล่งรายได้ที่จะเติมเงินสู่กองทุนบี้ยตุลมาลจะมาจาก 2 ส่วนด้วยกัน ส่วนที่ 1 คือรายได้จากเงินชะกาด (ทานบังคับที่ศาสนาบัญญัติให้มุสลิมที่เข้าเงินไซฮาระ) ซึ่งตามบทบัญญัติศาสนาอิสลามได้กำหนดให้มุสลิมทุกคนจะต้องจ่ายชะกาดและส่งมอบให้กับผู้รวบรวมชะกาดหนึ่งในนั้นก็คือกองทุนมัสยิดหรือกองทุนบี้ยตุลมาลตามเงื่อนไขและบทบัญญัติศาสนาอิสลามกำหนดส่วนเงินรายได้ส่วนที่ 2 จะเป็นเงินรายได้อื่น ๆ ซึ่งจะรวมถึงเงินรายได้ที่ได้รับจากการบริจาคและการลงทุนโดยกองทุนบี้ยตุลมาล เช่น เงินบริจาคเฉพาะที่ผู้บริจาคเจาะจงประเภทการใช้เงินลงทุนจากทรัพย์สินของกองทุนหรือทรัพย์สินที่มีผู้บริจาคเข้าสู่กองทุน เช่น ทรัพย์สินวากาฟ เป็นต้น และรายได้จากเงินบริจาคสาธารณะกุศลประเภทต่างๆ เช่น เงินบริจาคที่ได้จากผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ในแต่ละสัปดาห์หรือเงินรายได้จากกิจกรรมสาธารณะกุศลต่าง ๆ ที่มีการร่วมแรงร่วมใจกันทำของคนในชุมชนและองค์กรภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เช่น กิจกรรมกินน้ำชาระดมทุนประจำปี กิจกรรมกินข้าวยำให้ความช่วยเหลือเด็กกำพร้า เป็นต้น และเงินที่เกิดจากการลงทุนในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น

ภาพที่ 2 ภาพรวมโมเดลต้นแบบกองทุนบี้ยตุลมาลที่พัฒนาจากกองทุนมัสยิดในชุมชน

โดยในส่วนของเงินรายได้อื่น ๆ นั้นทางทีมวิจัยได้ออกแบบให้มีการเชื่อมโยงกับภาคีเครือข่ายที่เป็นภาคีสหกรณ์อิสลามในพื้นที่เนื่องจากในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้จะมีสหกรณ์อิสลามที่มีสินทรัพย์และเงินทุนหมุนเวียนรวมประมาณสองพันกว่าล้านบาทประมาณ 3 สหกรณ์ใหญ่ ๆ ได้แก่ สหกรณ์อิสลามอิบนูอัฟฟาน สหกรณ์อิสลามปีนาและสหกรณ์อิสลามปัตตานีซึ่งในแต่ละปีสหกรณ์ดังกล่าวจะต้องมีการจ่ายชะกาดเป็นมูลค่า 2.5% ของสินทรัพย์และเงินทุนหมุนเวียนตลอดทั้งปีทั้งหมด ซึ่งเงินชะกาดมียอดเงินที่มากพอสมควรและกองทุนบี้ยตุลมาลก็เป็นหนึ่งในองค์กรหรือหน่วยงานที่มีสิทธิในการรับชะกา

ตามเงื่อนไขบทบัญญัติศาสนาอิสลามกำหนด ดังนั้นการตั้งสหกรณ์อิสลามในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานแล้วและเป็นสถาบันการเงินในพื้นที่ที่มีความเข้มแข็งมาช่วยเติมเงินรายได้กับกองทุนบำตุนลามของชุมชนผ่านเงินชะกาดและเงินอื่นๆ จะทำให้กองทุนบำตุนลามมีความเข้มแข็งมากขึ้นและมีศักยภาพเพียงพอต่อการจะให้ความช่วยเหลือเกื้อหนุนบรรเทาความเดือดร้อนแก่กลุ่มเปราะบางในชุมชนในอนาคตได้

หลังจากที่ทีมวิจัยสามารถยกระดับศักยภาพกองทุนมัสยิดในชุมชนสู่การเป็นกองทุนบำตุนลามที่ได้มาตรฐานและมีศักยภาพในการให้ความช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางในชุมชนได้แล้ว ลำดับต่อมาทางทีมวิจัยจึงได้ทำออกแบบตัวแบบกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบในชุมชนโดยกองทุนบำตุนลามที่พัฒนาขึ้นมา โดยตัวแบบกลไกการใช้กองทุนบำตุนลามในการจัดการหนี้สินนอกระบบในชุมชนมีกลไกการดำเนินการทั้งหมด 5 ขั้นตอนด้วยกัน ดังแสดงในภาพที่ 3

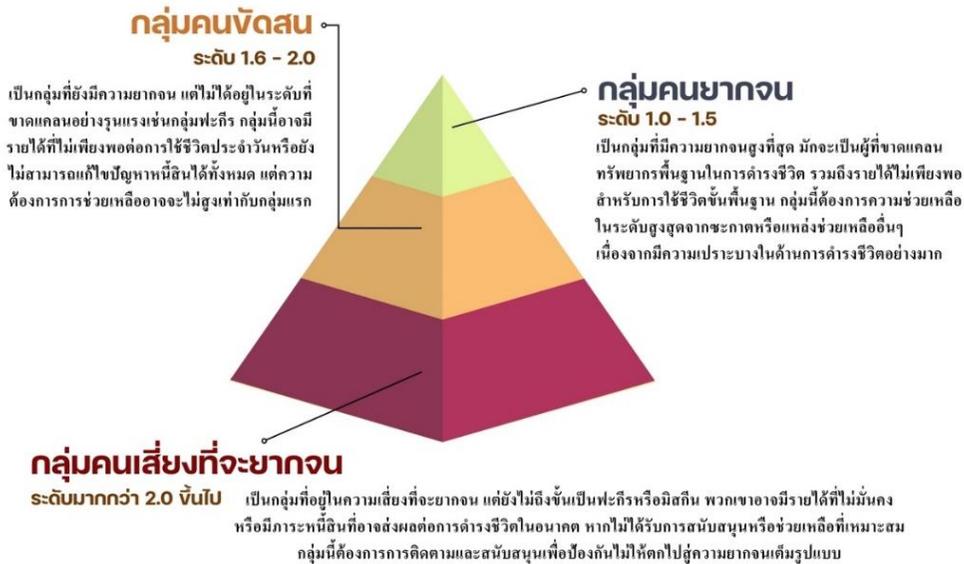
ภาพที่ 3 ตัวแบบกลไกในการจัดการหนี้สินนอกระบบของกลุ่มเปราะบางในชุมชนด้วยเงินรายได้ชะกาดพิตเราะห์กองทุนบำตุนลามที่ทีมวิจัยได้พัฒนาขึ้นมา

จากการลงพื้นที่อย่างต่อเนื่องเพื่อทำความเข้าใจกับปัญหาหนี้สินนอกระบบในกลุ่มเป้าหมายของทีมวิจัย พบว่าหนี้สินนอกระบบเป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นการขาดสภาพคล่องทางการเงินหรือปัญหาการค้างชำระที่ทำให้เกิดความเครียดสะสม ทีมวิจัยจึงได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและวิเคราะห์สภาพปัญหา และนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์สังเคราะห์มาออกแบบตัวแบบกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบโดยใช้กองทุนบำตุนลามเป็นฐานในการชี้ยกเลิก ซึ่งมีกลไกนี้ทั้งหมด 5 ขั้นตอนดังนี้

1. การปรับเปลี่ยน Mindset ของคณะกรรมการบริหารกองทุนบำตุนลาม: เนื่องจากในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเชื้อชาติ โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และพัฒนาซึ่งถือเป็นสถาบันที่มีบทบาทสูงสุดในการกำหนดทิศทางและนโยบายทางสังคมภายใต้การดูแลและบริหารจัดการของคณะกรรมการประจำมัสยิดในการจัดสรรและบริหาร

งบประมาณจากเงินชะกาดพิตเราะฮ์ซึ่งแต่ละมัสยิดจะสามารถรวมได้มากถึง 400,000 – 1,000,000 บาทต่อปีขึ้นอยู่กับขนาดและจำนวนสมาชิกในชุมชน ซึ่งชะกาดพิตเราะฮ์นี้เป็นเงินให้ความช่วยเหลือโดยที่ผู้ที่ได้รับไม่ต้องจ่ายคืนกลับแก่กองทุนบัยตุลมาลแต่อย่างใดและชะกาดพิตเราะฮ์ก็เป็นหนึ่งในชะกาดพิตเราะฮ์ที่มุสลิมทุกคนต้องชำระเมื่อครบ 1 รอบปี ตามเกณฑ์และเงื่อนไขที่บทบัญญัติศาสนาอิสลามกำลัง ชะกาดพิตเราะฮ์นี้เป็นหนึ่งในกลไกหลักของการให้ความช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายผู้เปราะบางในพื้นที่และตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม โดยผู้ที่มัสยิดได้รับชะกาดพิตเราะฮ์สามารถแบ่งออกเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มคนยากจน (พะกีร์) 2) กลุ่มผู้ขัดสน (มิสกิน) 3) กลุ่มผู้จัดการชะกาด (อามิล) 4) กลุ่มผู้ที่เข้ารับอิสลาม (มุอัลลาฟ) 5) กลุ่มผู้เป็นทาส (ริกอบ) 6) กลุ่มผู้มีหนี้สิน (ฆอริบ) 7) กลุ่มผู้ทำงานเพื่อศาสนา (ฟีซาบิลิลลาฮ์) และ 8) กลุ่มผู้เดินทาง (อิบนุซซะบิล) อย่างไรก็ตามการจัดสรรเงินชะกาดพิตเราะฮ์ในหลายชุมชนโดยคณะกรรมการบริหารกองทุนมัสยิดเดิมมักแบ่งออกเป็น 8 ส่วนอย่างเท่าเทียมกันแม้ว่ากลุ่มคนยากจนและผู้ขัดสนจะมีจำนวนมากที่สุดก็ตาม ทำให้กลุ่มเหล่านี้ได้รับเงินเพียง 1,000-2,000 บาทต่อคนต่อปีเท่านั้นซึ่งไม่เพียงพอในการแก้ปัญหาความยากจนและหนี้สินนอกระบบรวมถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคมซึ่งขัดกับเจตนารมณ์ของชะกาดที่บทบัญญัติศาสนาอิสลามกำหนดและมุ่งเน้นการช่วยเหลือคนยากจน ปัญหานี้เกิดจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในบทบัญญัติของศาสนาทำให้รูปแบบการจัดสรรเงินชะกาดของคณะกรรมการกองทุนมัสยิดเดิมไม่ตอบโจทย์ในการแก้ไขความยากจนได้อย่างเต็มที่ ที่มิวิจัยจึงเห็นความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนแนวคิด (Mindset) ของคณะกรรมการบริหารกองทุนบัยตุลมาลให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องต่อบทบัญญัติชะกาดพิตเราะฮ์พร้อมกับปรับกระบวนการจัดสรรเงินชะกาดใหม่ให้เน้นไปที่การลดความยากจนและความเหลื่อมล้ำในชุมชนอย่างแท้จริงนั่นคือกลุ่มเป้าหมายที่มีสิทธิจะได้รับชะกาดพิตเราะฮ์นี้คือกลุ่มที่ยากจนและขัดสน (กลุ่มที่ 1 และ 2) ซึ่งมากกว่าร้อยละ 50 กลุ่มนี้จะมีปัญหาเรื่องหนี้สินและรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตในแต่ละวัน ส่วนรูปแบบของการให้ความช่วยเหลือกลุ่มนี้จากเงินชะกาดพิตเราะฮ์นั้นให้หลุดพ้นจากความยากจนหรือหลุดพ้นจากหนี้สินนอกระบบนั้นดังจะกล่าวในหัวข้อลำดับต่อไป

2. การคัดแยกประเภทของความยากจน: การวิเคราะห์ความยากจนเป็นปัจจัยสำคัญในการทำ ความเข้าใจถึงความเปราะบางทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรในพื้นที่ต่าง ๆ ความยากจนไม่ใช่เพียงแค่การขาดรายได้แต่ยังรวมถึงการขาดทรัพยากรพื้นฐาน เช่น อาหาร การศึกษา สุขภาพ และโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังนั้น การจำแนกประเภทของความยากจนตามระดับความเปราะบางจึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนามาตรการช่วยเหลือที่ตรงกับความต้องการของแต่ละกลุ่มและเพื่อให้ออกมาแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบและความยากจนของกลุ่มเปราะบางบรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้ที่มิวิจัยจึงได้มีการพัฒนาเครื่องมือในการจำแนกและแบ่งระดับความยากจนของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเกณฑ์การแบ่งระดับความยากจนนี้สามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ซึ่งครอบคลุมกลุ่มที่ยากจนรุนแรงไปจนถึงกลุ่มที่เสี่ยงต่อการตกสู่ความยากจน การจัดกลุ่มเหล่านี้ช่วยให้สามารถวางแผนจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้อย่างเหมาะสมและเน้นไปที่การแก้ปัญหาเฉพาะของแต่ละกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยในกระบวนการคัดแยกประเภทความจนนี้จะมีแบบประเมินที่ได้รับมาตรฐานที่มิวิจัยได้ออกแบบและสร้างเป็นเครื่องมือสำคัญให้กับคณะกรรมการบริหารกองทุนบัยตุลมาลไว้ใช้ในอนาคตในการแยกประเภทของความยากจนของคนในชุมชนตนเอง โดยผลการประเมินจะถูกสรุปออกมาเป็นคะแนนต่าง ๆ ดังแสดงในภาพที่ 4

ภาพที่ 4 เกณฑ์การแบ่งระดับความยากจนของกลุ่มเปราะบางในชุมชน ที่ได้รับความช่วยเหลือให้หลุดพ้นจากความยากจน ขัดสนและหนี้สินนอกระบบที่ทีมวิจัยได้พัฒนาขึ้นมา

3. **ตรวจสอบและประเมินระดับความรุนแรงของความยากจน:** หลังจากมีการคัดแยกเสร็จเรียบร้อยแล้ว คณะทำงานบริหารกองทุนบัญชีมูลาก็จะได้ข้อมูลจำนวนผู้ยากจนในชุมชนตนเองทั้ง 3 ระดับ หลังจากนั้นคณะกรรมการกองทุนบัญชีมูลาก็จะมีการลงพื้นที่สำรวจและเยี่ยมเยียนกลุ่มเป้าหมายที่ผ่านการคัดแยกและเป็นกลุ่มเปราะบางในพื้นที่ของตนเองเพื่อทำความเข้าใจถึงสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่แท้จริงที่แต่ละครัวเรือนหรือแต่ละคนกำลังเผชิญ การสำรวจนี้มีจุดประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับรายรับรายจ่าย หนี้สิน ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาหนี้สิน พฤติกรรมการดำเนินชีวิตรวมถึงการประเมินทรัพยากรและความช่วยเหลือที่กลุ่มเป้าหมายจำเป็นต้องได้รับ ข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่จะถูกนำมาสู่กระบวนการชुरอโดยคณะทำงานที่บอร์ดที่ปรึกษาของกองทุนบัญชีมูลาตามปรากฏในโครงสร้างการบริหารกองทุนบัญชีมูลาดังภาพที่ 1 เพื่อเรียงลำดับกลุ่มเปราะบางข้างต้นในการจะได้รับความช่วยเหลือต่อไปและเพื่อใช้ในการวางแผนและพัฒนามาตรการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบเพื่อช่วยให้กลุ่มเปราะบางเหล่านี้สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตและหลุดพ้นจากวงจรหนี้สินอย่างยั่งยืน

4. **การให้ความช่วยเหลือ** สำหรับขั้นตอนการให้ความช่วยเหลือจะสามารถแบ่งได้ 2 ส่วน คือ การให้ความช่วยเหลือทางการเงินเพื่อให้กลุ่มเปราะบางเอาไปปิดหนี้สินนอกระบบเอาไปใช้จ่ายที่จำเป็นในด้านต่าง ๆ หรือเอาไปใช้เป็นทุนในการหมุนเวียนและสร้างอาชีพให้ตนเอง โดยทางคณะกรรมการบริหารกองทุนบัญชีมูลาจะนำเงินจากรายได้ชะกาศทั้งจากชะกาศพิตเราะฮและชะกาศทั่วไป ดังแสดงในภาพที่ 2 มามอบให้กลุ่มเปราะบางที่ผ่านการพิจารณาแล้วจากขั้นตอนที่ 2 และ 3 ในวงเงิน 20,000 – 50,000 บาทต่อครัวเรือน ตามความเหมาะสมและระดับความยากจนของกลุ่มเปราะบางส่วน การให้ความช่วยเหลือในส่วนที่ 2 คือ การดึงกลุ่มเปราะบางที่ได้รับการช่วยเหลือมาเข้าร่วมกิจกรรมกับ

กองทุนบี้ยตุลมาลอย่างสม่าเสมอไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมฮาลาเกาะห์พัฒนาทักษะการบริหารจัดการชีวิต และครอบครัวรวมถึงการวางแผนและสร้างข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้กลุ่มเปราะบางที่ได้รับการช่วยเหลือเข้าสู่วงจรของหนี้สินนอกระบบอีก รวมทั้งการส่งเสริมและพัฒนาทักษะอาชีพร่วมกับภาคีเครือข่ายทั้งเอกชนและหน่วยงานรัฐในการสร้างงานและอาชีพให้กับกลุ่มเปราะบางที่อาจจะมิปัญหาด้านการประกอบอาชีพหรือไม่มีงานทำ ตัวอย่างข้อตกลงร่วมกันระหว่างกองทุนบี้ยตุลมาลและกลุ่มเปราะบางที่ได้รับความช่วยเหลือ เช่น การระดมทุนที่มีสัดอย่างสม่าเสมอ การเข้าร่วมกิจกรรมฮะละเกาะห์เพื่อเสริมสร้างคุณธรรม ศีลธรรมและการเข้าร่วมโครงการพัฒนาอาชีพซึ่งจะมีการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น สร้างข้อตกลงเหล่านี้ไม่เพียงเพื่อปลดหนี้สินนอกระบบหรือให้ความช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางให้หลุดพ้นจากความยากจนเท่านั้นแต่ยังเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้รับความช่วยเหลือในด้านศีลธรรม การศึกษา และการพัฒนาอาชีพเพื่อให้พวกเขาสามารถยืนหยัดด้วยตนเองได้ในอนาคตและหลุดพ้นจากวงจรความยากจนได้อย่างยั่งยืน

5. การติดตามผล การติดตามผลพัฒนาการและพฤติกรรมของกลุ่มเปราะบางที่ได้รับความช่วยเหลือถือเป็นอีกหนึ่งขั้นตอนสำคัญในกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบและการประเมินความสำเร็จและความยั่งยืนของการให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มเปราะบางเป้าหมาย การติดตามนี้ไม่เพียงแต่ตรวจสอบว่าผู้รับความช่วยเหลือปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือข้อตกลงที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัดตามที่ได้นำเสนอแล้วในขั้นตอนที่ 4 หรือไม่แต่ยังมุ่งเน้นการประเมินพัฒนาการด้านอื่น ๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงในคุณภาพชีวิต การยกระดับศีลธรรมและความสามารถในการพึ่งพาตนเอง โดยการติดตามผลเหล่านี้จะช่วยให้คณะกรรมการหรือผู้ให้การสนับสนุนสามารถปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนแนวทางการช่วยเหลือให้สอดคล้องกับความต้องการและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของกลุ่มเปราะบางได้อีกด้วย ซึ่งจะช่วยให้การแก้ไขปัญหาหนี้สินและความยากจนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากขึ้น

การอภิปรายผล

ภายใต้การดำเนินงานวิจัยตามวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับศักยภาพกองทุนมัสยิดในชุมชนสู่การเป็นกองทุนบี้ยตุลมาลที่มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบและมีมาตรฐาน และเพื่อสร้างกลไกการใช้กองทุนบี้ยตุลมาลในการจัดการหนี้สินนอกระบบของกลุ่มเปราะบางในชุมชนนั้น จากผลการวิจัยพบว่า ต้นทุนเดิมที่มีในชุมชนได้แก่ กองทุนมัสยิด คณะกรรมการมัสยิด ความมุ่งมั่นและอุดมการณ์ในการเป็นผู้เสียสละสูงของคณะกรรมการมัสยิดและภาคีเครือข่าย เช่น สหกรณ์อิสลามในพื้นที่ ถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ทีมวิจัยสามารถยกระดับกองทุนมัสยิดซึ่งเป็นกองทุนชุมชนขนาดเล็กสู่การพัฒนาโมเดลเป็นกองทุนบี้ยตุลมาลที่มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและได้มาตรฐานได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ ส่งผลให้จากเดิมที่เป็นกองทุนชุมชนขนาดเล็กที่มีบทบาทไม่มากนักในการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาความยากจนในพื้นที่และการเติมเงินเข้าสู่กองทุนไม่ได้มาก จนสามารถยกระดับเป็นกองทุนชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น มีการบริหารจัดการและดำเนินงานเป็นระบบและได้มาตรฐานมากขึ้น อีกทั้งสามารถมีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาสำคัญๆ ในชุมชน โดยเฉพาะปัญหาในกลุ่มคนเปราะบาง เช่น ปัญหาความยากจนและหนี้สินนอกระบบ สามารถเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ให้กับหน่วยงาน องค์กรและชุมชนอื่นๆ ในการสร้างความเข้มแข็งในชุมชนทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาสำคัญในชุมชนได้ด้วยตนเองและพึ่งพาตนเองได้ แบ่งเบาภาระหน่วยงานภาครัฐได้ ด้วยเหตุนี้หากจะมีการถ่ายทอดหรือขยายพื้นที่ต่อ

ในพื้นที่อื่นๆ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาด้านทุนเดิมที่มีอยู่แล้วว่ามี ความเข้มแข็งมากน้อยแค่ไหน เพื่อให้สามารถดำเนินการได้สำเร็จตามโมเดลที่ได้พัฒนาในโครงการนี้ แต่หากด้านทุนเดิมที่มีในชุมชน ตามที่ได้กล่าวตอนต้นยังไม่เข้มแข็งมากพอ ก็จะเป็นที่นักวิจัยจะต้องพัฒนาต้นทุนเดิมให้มีความเข้มแข็ง ก่อนที่จะนำโมเดลนี้ไปขยายยังพื้นที่เป้าหมาย อีกทั้งในงานวิจัยนี้ก็ยังพบว่าอีกกลไกหนึ่งที่สำคัญที่ นักวิจัยจำเป็นต้องนำมาใช้ในการสร้างโมเดลกองทุนบำนาญดีให้สำเร็จ นั่นคือ การใช้กลไกระบบชুরอในการคัดเลือกคณะกรรมการกองทุนบำนาญดี เนื่องจากจากที่ได้นำเสนอโมเดลกองทุนบำนาญดีในโครงการวิจัยนี้ จะพบว่าภาระกิจหลักส่วนใหญ่ของกองทุนบำนาญดีจะเป็นงานจิตอาสาเพื่อสาธารณกุศล ดังนั้นคณะคนทำงานจึงจำเป็นต้องมีจิตสาธารณะและความซื่อสัตย์สูง มีความมุ่งมั่นและพร้อมพัฒนาองค์กรตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้การคัดเลือกคณะกรรมการให้สามารถทำงานบนฐานข้อจำกัดหลายๆ อย่างได้ให้มีประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งกลไกระบบชুরอที่ใช้ในโครงการวิจัยนี้จะพบว่าเป็นอีกกลไกหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการคัดเลือกคณะกรรมการให้ได้คุณสมบัติตามที่กล่าวข้างต้นได้ ซึ่งผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการหนี้สินและการแก้ปัญหาความยากจนในชุมชนที่ศึกษาโดย Abdul Rahman และ Shafii (2018) และ Zain และ Maulana (2020)

เนื่องจากกองทุนบำนาญดีเป็นกองทุนในระดับชุมชนที่มุ่งเป้าที่การให้ความช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางที่ได้รับผลกระทบจากภาวะหนี้สินนอกระบบ และเพื่อส่งเสริมให้เกิดสภาพคล่องในชุมชนและแก้ปัญหาความยากจนในชุมชน ดังนั้นแหล่งรายได้ที่จะเติมเงินเข้าสู่กองทุนจึงมีความสำคัญและต้องมาจากหลากหลายทาง ซึ่งโมเดลต้นแบบกองทุนบำนาญดีที่มิววิจัยได้ออกแบบมา นอกจากจะมีแหล่งรายได้ที่เกิดจากการส่งเสริมให้เกิดการออมของคนในชุมชนสู่กองทุนบำนาญดี แหล่งรายได้หลักที่จะใช้ในการขับเคลื่อนและบริหารจัดการกองทุนบำนาญดีให้บรรลุตามเจตนารมณ์ของการจัดการกองทุนก็จะมาจาก 2 ช่องทางหลัก คือ แหล่งรายได้จากเงินชะกาตไม่ว่าจะเป็นจากชะกาตพิตเราะฮ์และชะกาตทั่วไปซึ่งในแต่ละปีกองทุนบำนาญดีจะสามารถรวบรวมได้ประมาณ 200,000 – 2,000,000 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดของชุมชนและจำนวนประชากรและภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมกับชุมชน ซึ่งแหล่งรายได้นี้ทางกองทุนบำนาญดีจะนำไปให้ความช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางที่ได้รับผลกระทบและผ่านการคัดเลือกผ่านกระบวนการต่างๆ ที่ทางกองทุนบำนาญดีได้ออกแบบไว้แล้ว แบบให้เปล่าไม่ต้องเรียกคืน เนื่องจากตามบทบัญญัติศาสนาอิสลามเงินชะกาตเป็นกรรมสิทธิ์ของกลุ่มเปราะบางที่ยากจนและขัดสน ผู้จ่ายชะกาตไม่มีสิทธิ์ที่จะเรียกคืนหลังจากที่ได้ให้กับกลุ่มเป้าหมายที่ผ่านการคัดเลือกเรียบร้อยแล้ว ส่วนแหล่งรายได้ อีกส่วนหนึ่งก็มาจากรายได้จากบริจาคของกลุ่มมีอบนในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของการเฉพาะเจาะจงประเภทของการนำไปใช้ การบริจาคเพื่อการสาธารณกุศลทั่วไป และรายได้ที่เกิดจากการจัดกิจกรรมเพื่อเติมเงินสู่กองทุน เช่น กิจกรรมกินน้ำชาประจำปี และกิจกรรมจัดเลี้ยงข้าวยาเพื่อเข้าสู่กองทุนช่วยเหลือเด็กกำพร้า เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมเดิมที่ทางคณะกรรมการบริหารกองทุนมีสยิดในชุมชนเป้าหมายได้เคยดำเนินการและสำเร็จตามเป้าหมายแล้ว

ส่วนการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบและปัญหาความยากจนของกลุ่มเปราะบางในชุมชนอาจกระทำได้หลายวิธี แต่ในโครงการวิจัยนี้เลือกพัฒนาตัวแบบกลไกกองทุนบำนาญดีในการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบของกลุ่มเปราะบางในชุมชน เนื่องจากบริบทชุมชนเป้าหมายที่ศึกษาในโครงการวิจัยนี้เป็นชุมชนมุสลิม 100 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งหากมองในแง่ของบทบัญญัติศาสนาอิสลามจะพบว่ามิมีระบบชะกาตที่เป็นทานบังคับให้มุสลิมทุกคนต้องชำระโดยเฉพาะชะกาตพิตเราะฮ์หรือชะกาตประจำปีที่มีมุสลิมแต่ละ

คนไม่จำกัดวัย ฐานะและเพศจะต้องชำระทุกคน ซึ่งในปัจจุบันต้องชำระในยอดประมาณ 60 – 70 บาท/คน ซึ่งจะทำให้ในพื้นที่ที่เป็นสังคมมุสลิมมีเงินชะกาทหมุนเวียนค่อนข้างมากพอสมควร อีกทั้งชะกาทก็มีหลายประเภทไม่ใช่แค่ชะกาทพิตเราะห์เพียงอย่างเดียว ดังนั้นหากมีการบริหารจัดการเงินชะกาทให้พื้นที่หรือชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบทบัญญัติศาสนาอิสลามกำหนดอย่างแท้จริง เงินชะกาทเหล่านี้ก็สามารถสร้างผลกระทบและบรรดาปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ ด้วยเหตุนี้ทางทีมวิจัยจึงเลือกใช้ตัวแบบกลไกการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบของกลุ่มเปราะบางในชุมชนด้วยกองทุนชะกาทที่เป็นหนึ่งในรายได้ที่เข้ามาเติมเงินให้กับกองทุนบำตุนและชั้นตอนที่เป็นหัวใจสำคัญที่สุดของความสำเร็จในการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบด้วยตัวแบบกลไกการจัดการหนี้สินที่พัฒนามาให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้ คือ ขั้นตอนการปรับเปลี่ยนความคิด (Mind set) ของคณะทำงานกองทุนมัสยิดซึ่งเป็นคณะบุคคลเดิมที่มีการบริหารจัดการเงินชะกาทของชุมชนอยู่แล้ว ด้วยความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับเจตนารมณ์ของระบบชะกาทพิตเราะห์ และด้วยวิสัยทัศน์ที่เป็นคนที่ให้ความเคารพในชุมชนจึงทำให้ค่อนข้างยากพอสมควรในการปรับความคิดของคณะบุคคลดังกล่าวให้ยอมรับในการนำเงินชะกาทในชุมชนมามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบของกลุ่มเปราะบางในชุมชน นอกเหนือจากเงินชะกาทจากภายนอกหรือจากองค์กรภาคีเครือข่าย เป็นต้น แต่ปัจจัยที่ทำให้ทีมวิจัยสำเร็จในการปรับความคิดคณะทำงานกองทุนมัสยิดให้ยอมรับในการนำกลไกการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบที่ทีมวิจัยได้พัฒนามาใช้ในการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบของกลุ่มเปราะบางในชุมชนได้คือ การใช้ผู้นำศาสนาหรือผู้นำทางจิตวิญญาณที่สังคมมุสลิมหรือคนในพื้นที่ให้การยอมรับมาให้ความรู้เพิ่มเติมที่ถูกต้องแก่คณะทำงานกองทุนมัสยิดเพื่อให้เข้าใจถึงเจตนารมณ์ที่จริงของระบบชะกาทตามหลักการอิสลามและถือปฏิบัติจะสำเร็จเชิงประจักษ์ในสมัยการปกครองของท่านศาสดาและผู้นำอิสลามในยุคต้นๆ ซึ่งการใช้กลไกที่ได้พัฒนาในโครงการวิจัยนี้ในการแก้ปัญหาความยากจนในชุมชนให้สำเร็จก็ให้ผลที่สอดคล้องและมีความคล้ายคลึงกันกับการดำเนินงานวิจัยที่ดำเนินโดย Hassan และ Aliyu (2020) และ Khan (2021) จากที่ได้นำเสนอข้างต้นจึงพบว่าด้วยระบบชะกาทที่เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ตัวแบบกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบด้วยกองทุนบำตุนและชั้นตอนประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบของกลุ่มเปราะบางในชุมชน ซึ่งระบบชะกาทจะมีเฉพาะในชุมชนมุสลิมเท่านั้น ดังนั้นตัวแบบกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบที่ได้พัฒนาในโครงการวิจัยนี้จึงเหมาะสมเฉพาะนำไปใช้ในการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบของกลุ่มเปราะบางในชุมชนและสังคมมุสลิมเท่านั้น หากจะมีการนำไปใช้ในชุมชนอื่นๆ ที่มีบริบทแตกต่างจากชุมชนมุสลิม ผู้วิจัยอาจจะมีการประยุกต์และพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทพื้นที่เป้าหมายที่จะนำไปใช้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 กองทุนมัสยิดเป็นกองทุนที่มีทุกพื้นที่ที่เป็นมัสยิดของชุมชนมุสลิม ดังนั้นสามารถนำโมเดลต้นแบบกองทุนบำตุนและชั้นตอนที่ได้ออกแบบมาในงานวิจัยนี้ไปปรับใช้ได้ แต่อาจจะมีการปรับใช้เพิ่มเติมเพื่อให้มีความเหมาะสมตามสภาพและบริบทของชุมชนที่จะนำไปใช้

1.2 การจัดการหนี้สินนอกระบบจะประสบความสำเร็จไม่ได้ขึ้นอยู่กับกระบวนการหรือระบบการให้ความช่วยเหลือของหน่วยงานหรือองค์กรในชุมชนเพียงอย่างเดียว หัวใจสำคัญของการ

แก้ปัญหาหนี้จะขึ้นอยู่กับ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบหนี้สินนอกระบบ ดังนั้นกลไกการจัดการหนี้สินนอกระบบในชุมชนโดยกองทุนบี้ยตุลมาลเป็นเพียงแค่หนึ่งวิธีการที่แต่ละชุมชนสามารถนำไปประยุกต์ได้ แต่อย่างไรก็แล้วการแก้หนี้สินนอกระบบจะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดการก่อหนี้สินนอกระบบของกลุ่มเปราะบางในชุมชนว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่สำคัญ เพื่อจะได้อาจแก้ปัญหาที่ต้นเหตุได้อย่างแม่นยำต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กองทุนการเงินระหว่างประเทศ. (2020). *รายงานการศึกษาด้านการเงินนอกระบบ*.
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2020/RES031220A.htm>
- กระทรวงยุติธรรม. (2023). *การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหนี้สินนอกระบบและการละเมิดสิทธิ*.
<https://www.moj.go.th/main/>
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2021). *การส่งเสริมความรู้ทางการเงินเพื่อการจัดการหนี้* (รายงานวิจัยฉบับที่ 45). https://www.bot.or.th/thai/financial_education/Pages/default.aspx
- มูลนิธิเอพีเอส. (2564). *เงื่อนไขการชำระหนี้*. <https://www.bot.or.th/th/satang-story/managing-debt/debt-restructuring.html>
- ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. (2022). *รายงานผลกระทบของหนี้สินนอกระบบต่อเศรษฐกิจและสังคม*.
<https://www.kasikornresearch.com/en/analysis/Pages/default.aspx>
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2023). *ผลกระทบของหนี้สินนอกระบบต่อเศรษฐกิจประเทศ*.
<https://www.tdrip.or.th/>
- สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. (2565). *อัตราดอกเบี้ยสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง*.
<https://www.fpo.go.th/main/SpecialPage/4714/Tax-Rate.aspx>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564). *รายงานรายได้และการกระจายรายได้ของครัวเรือน พ.ศ. 2564 ระดับจังหวัด กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม*. https://www.nso.go.th/public/e-book/Analytical-Reports/Income_2564/8/
- Abdul Rahman, A. R., & Shafii, Z. (2018). The role of halal governance in Baitul Mal management: A study in Indonesia. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 9(3), 313-327. <https://doi.org/10.1108/JIABR-05-2017-0080>
- Aziz, N. A., & Ahsan, N. (2020). Halal governance: A comprehensive review and future directions. *Journal of Islamic Marketing*, 11(2), 239-258.
<https://doi.org/10.1108/JIMA-04-2019-0141>

- Hassan, M. K., & Aliyu, A. (2020). Islamic microfinance: A tool for poverty alleviation in Indonesia. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 6(1), 13-27. <https://doi.org/10.1234/ijiefs.2020.1234567>
- Ibrahim, M., & Noor, M. (2021). Islamic social finance: An examination of halal governance practices in Baitul Mal management. *Asian Journal of Law and Governance*, 3(2), 33-47. <https://doi.org/10.24989/ajlg.v3i2.707>
- Khan, F. (2021). Baitul Mal: A catalyst for socioeconomic development in Indonesia. *Asian Journal of Law and Governance*, 3(1), 45-61. <https://doi.org/10.24989/ajlg.v3i1.678>
- Mansyur, M., & Sulaiman, A. (2022). The implementation of halal governance in Islamic financial institutions: A case study of Baitul Mal in Indonesia. *Journal of Islamic Finance*, 11(1), 87-102. <https://doi.org/10.1108/JIF-07-2021-0032>
- Mokhtar, N., & Ghazali, M. (2019). Understanding halal governance: Challenges and opportunities. *Journal of Business Ethics*, 154(4), 861-876. <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3841-8>
- Omar, N. A., & Farah, A. (2021). The importance of halal governance in Islamic financial institutions: A conceptual framework. *International Journal of Islamic Economics and Finance*, 12(1), 77-90. <https://doi.org/10.1108/IJIEF-12-2019-0076>
- Rohman, M. (2018). The role of Baitul Mal in reducing poverty in Indonesia. *Journal of Islamic Finance*, 7(2), 56-67. <https://doi.org/10.1108/JIF-04-2018-0042>
- Sari, D. R., & Widyastuti, A. (2019). Halal governance and its influence on the management of Baitul Mal in Indonesia. *Jurnal Ekonomi dan Bisnis Islam*, 5(1), 1-15. <https://doi.org/10.1234/jebi.2019.5678901>
- Suryadi, A. (2022). Empowering communities through Islamic financing: A study of Baitul Mal in Indonesia. *Journal of Islamic Economic Studies*, 10(3), 1-15. <https://doi.org/10.1234/jies.2022.0987654>
- Yunus, M., & Mohtashemi, S. (2019). *The impact of microfinance on community development: Evidence from Indonesia*. Social Science Research Network. <https://ssrn.com/abstract=3324567>.
- Zain, M. F., & Maulana, A. (2020). Halal governance: A pathway for sustainable development in Baitul Mal institutions. *International Journal of Islamic Economics and Finance*, 3(2), 45-60. <https://doi.org/10.1108/IJIEF-03-2020-0035>